

edicija
savremeni
roman

KNJIGA № 4

Urednica:
Nataša Atanacković

Za izdavača

Nataša Atanacković

Nebojša Zorić

Prevod

Irena Šentevska

Lektura i korektura

Dokaz izdavaštvo

Dizajn korica i prelom

Blend Graphics

Štampa

DMD Štamparija

Beograd, 2023. | Tiraž 1000 | Prvo izdanje

Sva prava zadržana.

Nijedan deo ove knjige ne može se koristiti niti reprodukovati

u bilo kom obliku bez pismene saglasnosti izdavača.

Naslov originala:

Lidija Dimkovska

NO-UI

Copyright © 2016 Lidija Dimkovska

Translation copyright © 2023 za srpsko izdanje, Dokaz izdavaštvo

ISBN: 978-86-81518-15-1

**Sufinansira
Evropska unija**

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor the European Education and Culture Executive Agency can be held responsible for them.

Lidija Dimkovska

Non-Ui

Prevela sa makedonskog
Irena Šentevska

Dokaz izdavaštvo | Beograd, 2023.

„Postojiš dok neko misli na tebe.”
(Fernando Leon de Aranoa, *Princeze*)

*Svi likovi i događaji su izmišljeni,
osim istorijskih.*

20. jun 2016, Kastelamare del Golfo

Baba Nedjeljka, danas mi je tata rekao da se, kad se vraćao minibusom iz Skopela, ukrcala cela grupa turista koji su govorili nekim slovenskim jezikom. Nekoliko žena i muškaraca i petoro-šestoro dece. Tata ih je pitao na kom jeziku govore, a oni su rekli: na slovenačkom. Da su došli u Kastelamare del Golfo na nedelju dana i da ih je oduševio Skopelo. Sećaš se, i mi smo jednom tamo išli, zamisli, samo jednom, našim kolima, pre nego što je tata počeo da vozi „Ruso” minibus. Nije li to čudno – oni koji dolaze na Siciliju kao turisti obavezno posete Skopelo, a mi koji tu živimo idemo jednom u životu i to je to. Tata, na primer, vozi minibus, a sâm nikada nigde ne putuje.

Pre izvesnog vremena pročitala sam u *La Republici* zanimljivu statistiku: da stanovnici nekog grada, pa čak i zemlje, retko posećuju lokalne muzeje, osim ako nisu na školskoj ekskurziji, i da, u stvari, školske ekskurzije zato i postoje – da bi stanovnici nekog grada ili zemlje, bar dok idu u školu, mogli da posete vlastite nacionalne znamenitosti, jer kad završe sa školom više im ne pada na pamet da uđu u neki od muzeja pored kojih svakodnevno užurbano prolaze. Novinar koji je sproveo anketu čak je naveo i nekoliko primera: jedna pedesetogodišnja žena rođena u Firenci, koja već dvadeset pet godina radi u advokatskoj kancelariji u neposrednoj blizini firentinske katedrale Santa Marija del Fjore, iako svakodnevno prolazi pored katedrale idući na posao i vraćajući se kući, iako poslednjih godina puši ispred zgrade s direktnim pogledom na katedralu, u stvari nikada nije ušla unutra. Kad bi pomišljala da to uradi, uvek je bilo previše turista pred ulazom, pa bi rekla sebi „neka, drugi put”, i tako sve do danas. Novinar je naveo slične slučajeve u Parizu, Londonu, Madridu,

ali i u manjim mestima sa poznatim znamenitostima. Takoreći svuda je situacija bila slična. Setila sam se ovoga zato što je tata rekao da su turisti iz Slovenije ne samo otišli u Skopelo već sledećeg dana po dolasku u Kastelamare del Golfo, nego im se gradić toliko svideo da su ga juče, pre odlaska sa Sicilije, obišli ponovo. Ovog puta su preko ronilačkog centra istraživali stene koje se uzdižu iz vode i zbog kojih čak i tamo, u Sloveniji, znaju za Skopelo. Dvaput u Skopelu u nedelju dana! Ali tata se zatekao na smeni sa minibusom samo juče kad su se po drugi put vraćali odande, ponovo oduševljeni građevinama, a posebno stenama i pogledom na more. Zamisli, rekao im je da razume poneku njihovu reč, na englesko-hrvatskom, kazao im je da si ti, njegova majka, iz Splita, iz Spalata, a oni su se iznenađeno smešili i ponavljali Split, da, Split, Hrvatska, Jugoslavija. Dok ih je vozio u Kastelamare del Golfo, sve tako mešajući engleski i italijanski uz poneku reč na hrvatskom, pričao im je i o tebi i o nama, pa i o meni. Da se ja zovem Nedjeljka kao i ti, da znam hrvatski, jedina u celoj porodici, a oni su se pitali kako moje ime zvuči na Siciliji. Tata im je rekao: „Pa svi je zovemo Neda, i njenu baku smo tako zvali, ali u dokumentima je Nedjeljka.” Saznali su da si došla u Kastelamare del Golfo 1947. zbog dede, i da je tada u gradu vladala mafija, a da bi im to dočarao, tata je nekoliko puta ponovio: „Bum, bum, bum!” „A kako je sada?”, upitao je jedan od turista. „Sada je život ovde miran, lep”, rekao im je, „nema više mafije.” I vratio se na tvoj slučaj, da ti je ovde bilo teško da budeš strankinja, i da si u Split kasnije otišla samo još dvaput, i da ti je trećeg puta avionska karta ostala u fioci zato što je deda umro. Čak im je i to ispričao. Mogu da zamislim koliko je bio uzbuđen u susretu s njima, pa je brzo govorio da bi im ispričao sve o čemu drugima, osim nama, ne bi ni zucnuo, a mi smo napamet znali tu priču, ali je video da je oni razumeju i da klimaju glavama. Jedna od žena je čak ustala sa sedišta i približila mu se, držeći se za rukohvate na krivinama, ali je želela da sazna sve, zapitkivala ga je i tata mi je rekao: „Da vidiš samo kako me je slušala, mora da je novinarka, možda će nešto i napisati o tome, ja govorim, a ona guta svaku reč, oči joj sevaju, tako nešto još nisam

video.” Iskricali su se na ulazu u grad, nije ih ostavio na stanici nego na nizbrdici kraj pijace, hteli su da kupe voća i svi su se rukovali s njim. U autobusu i nije bilo drugih putnika, pogledao ih je još jednom pre nego što je skrenuo prema autobuskoj stanici i to je bilo to. Kako mi juče nije ovo ispričao, potražila bih ih ovde, možda bih mogla da saznam ko je ona žena koja se toliko interesovala i zašto je bila toliko uzbuđena kad je čula tu priču o nama. Ali oni su sada već kod kuće, u Ljubljani, tako su rekli, mada mi se ovih dana učinilo da vidim jednu takvu veliku grupu odraslih i dece, kad sam prolazeći pored „Rio bara” opazila neke ljude koji piju kafu na terasi, a na pristaništu se neki klinci igraju sa plavim balonima. Učinilo mi se da je malo neobično što svi drže balone iste boje dok vetar pokušava da ih oduva, a oni trče naokolo i smeju se. Muzika iz restorana je bila preglasna pa nisam čula na kom jeziku se dovikuju. Šteta. Uvek toliko želim da u Kastelamare del Golfo dođu ljudi iz tvojih krajeva, a eto, kad stvarno dođe neko ko razume tvoj jezik koji sam, hvala bogu, i sama od tebe naučila, kao da mi nije suđeno da ga sretnem.

Sedim ovde kraj njenog groba i pričam sve ovo i znam da me pažljivo sluša, i da čeka da prvo ja začutim da bi se i ona meni obratila. Ovako razgovaramo svakog dana, ja što ćuteći što naglas, naravno, ako sam sigurna da u kući nema nikoga ko bi mogao iznenada da izađe u baštu. Baba Nedjeljka ko zna kako, ali je čujem kad mi odgovara, a glas joj zvuči isto kao kad je bila živa i zdrava. Te bi pričala o ovom i onom, te bi ćutala danima. Iskreno rečeno, niko osim mene nije hteo sto puta da sluša jedno te isto, doduše tata jeste, ali kad je bio mnogo umoran od vožnje minibusa, prosto bi hteo da dremne, a ne da opet sluša babu kako priča o ratu, o Splitu, pa i o Siciliji. Margerita je još odmalena razvila neki mehanizam odbrane od babinih priča – kad god bi baka počela da izlaže svoje štorije, Margerita bi samo pokrila uši rukama, zatvorila oči i glasno prošištala kroz zube: „Ššš...” Ne znam šta je mamu više nerviralo, Margeritino šištanje ili babine priče, ali ne bi propustila da izlazeći iz sobe promrmlja: „U inat.” I tako je baba samo meni mogla da priča svoje predratne, ratne

i posleratne priče. Prvo na italijanskom, a kada je deda umro počela je da me uči hrvatski i pola godine kasnije rekla mi je: „Ovo je zadnji put da govorim s tobom na italijanskom, sada već dovoljno znaš moj jezik da bi bio i tvoj.” I govorila mi je, a meni je bilo zanimljivo da užurbano učim nove reči koje su mi bile više smešne nego teške. Kad bih se vratila iz škole više ništa drugo nisam ni radila, samo bih slušala baba Nedjeljku kako priča li priča. Što sam bolje razumela ono što mi je baba pričala, više sam je osećala kao svoju i sve manje sam se stidela imena Nedjeljka. Zato sam srećna što smo je sahranili u dvorištu iza kuće. Onako kako je želela još dok je bila zdrava i svesna i dok nam je govorila: „Da me niste pokopali na groblju! Ne mislim da i u smrti opet budem među tuđinima. Gde god hoćete sahranite me, samo ne s drugim mrtvacima.” Ponekad smo se smejali tom zahtevu, a tata ju je jednom upitao: „Ni do tate nećeš?” Mama je kidajući se od smeha napustila prostoriju i sigurna sam da je u sebi govorila, kao i uvek u sličnim situacijama: „U inat.” „Karlo i ja se više ne razumemo”, odgovarala je baba, „on ćuti, a ja govorim.” Jednom mi je šapnula da „on govori jedan, a ja drugi jezik”. Ali kad je umrla, tata je odlučno rekao da je nipošto nećemo sahraniti na groblju. „Ili ćemo je preneti u Split ili ćemo je ovde, kod kuće, sahraniti.” Mama mi je onda rekla: „Ajde, raspitaj se negde koliko košta da se mrtav čovek preveze u Split.” „Gde da se raspitam?”, pitala sam je. „Ne znam, ovde, u Splitu, ili se javi u ambasadu Hrvatske u Rimu, pa znaš hrvatski, nije te uzalud baba učila.” U njenom glasu bilo je ironije, ali oči su joj bile uplakane pa sam joj oprostila. Kad smo doznali da su za jednu takvu sahranu potrebne tri tatine šoferske plate, mama mi je rekla: „Ali ona ne bi ni želela da je sahranimo u Splitu. Ko će joj tamo ići na grob? Njen brat? Onaj stari idiot sa slomljenim prstom? Ili njegova ćerka koja joj se u životu nije javila?” I tako nas je nekako, u stvari, mama navela na to da je sahranimo ovde u dvorištu, ispod pomorandže. Na istom mestu gde je ranije visila ljuljaška od konopca koju je deda vezao za tatu i stričeve kad su bili mali, a godinama kasnije tata je tu postavio pravu drvenu ljuljašku za mene i Margeritu. Baba nas nikada nije ljuljala, to je bio nepisani

dedin zadatak, ali smo je neretko zaticale kad bi se vratile iz škole kako sedi na ljuljašci, a da se ne pomeri ni za centimetar. Kao na slici žene skamenjene na ljuljašci, iako ne znam da li je neko nekad naslikao takvu sliku ili izvajao takvu skulpturu.

I sada, kad si na onom svetu, sa one strane svega što pripada životu, opet pod istim drvetom, pod našim najdražim stablom pomorandže koje nam tokom cele godine ulepšava dvorište, možda ti se vrati pamćenje? Možda ti se u smrti vrati sećanje na sve ono što je tata na brzinu ispričao turistima iz Slovenije? Možda sada opet znaš gde si se rodila i gde si živela pre nego što si se ovamo preselila? Sećaš li se Splita? Rata? Svoje majke i oca? Svoga brata? Sećaš li se nas? Mene, tvoje imenjakinje?

7. jun 2009, Kastelamare del Golfo

Dok je bila živa, baba Nedjeljka se sećala svega, i događaja iz prošlosti i svakodnevnih događaja, sve do juna 2009. godine. Ili, tačnije, do 7. juna 2009. godine. Do tog dana, odnosno do mog dvadeset prvog rođendana, bila je još uvek normalna baba, majka i svekrva. Stara, ali normalna. Vrlo stara, ali vitalna. Izgleda da su i baba i njen brat nasledili gene svoje majke zbog kojih su doživeli skoro devedeset godina. Ja sam tog dana postala i „američki” punoletna. Naše drvo je cvetalo, a pod njim smo za drvenim stolom sedeli svi: ona, mama, tata, ja, Margerita i njen momak, da ne kažem čovek, Pjetro. Stariji od Margerite čitavih dvadeset godina. Ona je imala osamnaest, a on trideset osam godina. Vrlo prijatan i otvoren, ali prestar! „Tako je star, gde si njega našla!”, govorila je baba uvek kad bi on odlazio od nas. „Magi – dete, a on starac!” Naravno, nije propuštala da se okrene tati i da mu kaže: „Traži rešenje za Margeritu! Ne može devojčica sa starcem!” A tati je bilo još neprijatnije nego Margeriti, ona je uvek smejući se govorila „mlad je on, mlad!”, pa je tata osećao krivicu zato što je Margerita našla tako starog momka. Jednom

je čak i rekao „ma, bolje star, nego nikakav”, svakako aludirajući na mene, koja ni dvadeset i jednu godinu stara još uvek nisam dovela kući momka. Margerita se tog dana zezala na moj račun: „Sad, kad je Neda *forever young*, i ne treba joj muž.” „Koja Neda?”, tada je upitala baba i mi smo se svi nasmejali. „Ti”, rekla sam joj vragolasto, iako su svi uglas povikali: „Pa, Neda, Neda, ne ti, ti imaš osamdeset šest godina, a Neda dvadeset jednu. Sem toga, ti si Nedjeljka, baba Non-Ui.” Onda je, sećam se, baba počela da viče: „Ja imam dvadeset i jednu godinu, ja sam Neda, meni je danas rođendan!” „Ali baba Nedo”, pokušala sam da je smirim, a ona se brecnula: „Baba? Kakva baba? Ja sam mlada devojka, imam dvadeset i jednu godinu, zovem se Neda, majka mi radi na pijaci, otac mi je ribar, živimo u Splitu.” „Dobro, dobro, majko”, rešio je tata da smiri situaciju, ali ona se obrušila i na njega: „Majka? Kakva majka? Ja sam mlada devojka i nisam udata. Mene Karlo čeka na Rivi!” Kako je bio čudan taj moj rođendan! Prvo smo mislili da se baba šali, pa smo se šalili i mi, ali ona nije popuštala, ubeđivala nas je da je ona Neda koja slavi rođendan, a ne ja. Pošto nije uspela da nas ubedi, počela je da viče na sav glas i da nas naziva lažovima, lopovima, čak i fašistima. Na brzinu smo pokupili sve tanjire i jelo sa stola u bašti i nekako smo je uguurali u kuću. *Splitska torta* koju je baba Nedjeljka napravila prethodnog dana, muvajući se ceo dan po kuhinji sa umašćenim receptom pred očima, ostala je u malom frižideru koji je tata postavio u uglu bašte. Niko se nje nije setio ni nekoliko dana posle mog rođendana. Mislim da su nam svima srca udarala u slepoočnicama. Ušli smo u kuću, zatvorili vrata koja vode u baštu i svako se povukao u svoju sobu. I baba je otišla u svoju sobu, stalno ponavljajući idući uz stepenice: „Fa-ši-sti, fa-ši-sti!”

Zašto si nas, bako, tada nazvala fašistima? I ponavljala tu reč sve do smrti, čitavih šest godina? Kako se desilo da ta reč izlazi iz tvojih usta po sto puta na dan? Ponekad je to bila jedina reč koju bi uopšte izgovorila. I šta se, u stvari, desilo tog dana? Izliv neočekivane mržnje prema svima nama, tvojim bližnjima, ili konačan izliv

bolesti? Doktor Rinaldo rekao je da je to tipičan znak Alchajmerove bolesti, da nema veze sa konkretnim uzrocima i posledicama. Da si jednostavno bolesna. Stara i bolesna. Sigurno već dugo bolesna, ali tog dana je bolest izbila u svom pravom svetlu. Da je neki povod izazvao da se bolest ispolji baš na moj rođendan. „Imali ste sreće do sada. U tim godinama babe su ili na groblju, ili u domu za stare, ili su teško bolesne. Gospođa Nedjeljka Lombardo ima zdravo srce, samo joj mozak više nije u redu, pa će od sada pa nadalje biti ovako”, rekao je, „i još gore. Ne ostavljajte je ni za trenutak samu.” „Da ne treba i da spavamo s njom?”, upitala je mama zajedljivo, pa se odmah ugrizla za usnu. „Ne, može da spava sama, ali neka budu zaključana balkonska vrata, nikad se ne zna.” Mene su zadužili da svake večeri zaključavam balkonska vrata tvoje sobe i da ključ sakrивam u svojoj sobi. Koliko mi je bilo teško da to radim, kako sam se samo licemerno osećala. Preko dana bila sam unuka puna ljubavi, a uveče sam ti oduzimala slobodu i pristup balkonu sa kojeg se tako lepo nazire zvonik crkve Santa Marija. Svake večeri, pre nego što izađem iz sobe, poljubila bih te u čelo, a ti bi me uhvatila za dlan u kojem sam stiskala ključ od balkona. „Fa-ši-sti, fa-ši-sti”, ponavljala bi zatvorenih očiju. Ne bi me ni pogledala, a ja sam osećala kako mi se znoji dlan kojim stiskam ključ, kako mi bije u slepoočnicama i kako mrzim sebe zato što izigravam zatvorskog čuvara. Ali činjenica je da su ti vrata od sobe ostajala otključana i da si neretko noću po nekoliko puta odlazila u toalet. Retko si puštala vodu iz kotlića, što je značilo ili da zaboravljaš da to uradiš ili da uopšte ne vršiš nuždu, nego samo sediš i zuriš u noć ne paleći svetlo. A ja, u svom delu sobe, odvojenom od Margeritinog zidom-plakarom za knjige, razmišljala sam kako je došlo do svega toga. Kako se desilo da te izgubim kao baku još dok si bila živa, a znaš i sama da si mi bila najvažnija. Pa bile smo „gaće i dupe”, kako je govorio tata, a mama ne bi propustila da doda „u inat”.

Pitala sam se da li babina bolest ima nekakve veze sa deda Karlom koji je umro čitavih trinaest godina ranije. „Alchajmerova bolest ne

poznaje logiku”, rekao je doktor Rinaldo, „ne tražite uzroke za to. Javlja se i kod mlađih ljudi, a kamoli kod toliko starih žena.” Da, deda nije mogao da bude odgovoran, mrtav je već toliko godina, i sahranjen, sâm, na gradskom groblju. Preminuo je 1996. godine, kada sam imala osam godina, a moja sestra pet. Prethodno je čitave dve godine bio nem, iz medicinski nedokazanih razloga. Baba nam je govorila da je mnogo želeo da mene i moju sestru nauči da plivamo, pa nas je vodio na plažu u zalivu po svakakvom vremenu, kad bi samo malo ugrejalo sunce. Ja i Margerita smo toliko plakale i ritale se da mu je jednog dana Margerita, onako sitna i žilava, ispala iz ruku i počela da se davi. Deda ju je jedva izvukao iz vode dovikujući mi: „Gazi je po leđima, gazi je po leđima!” I dan-danas kao da čujem taj njegov uzvik, a ja šestogodišnjakinja, mokra, promrzla. Plačući sam se popela na leđa svoje sestrice koja nema ni tri godine, i gazim je, a iz nje kuljaju voda i suze, plač koji je čuo bukvalno svako u Kastelamareu del Golfo. Od tog trena moj deda više nije progovorio, preko noći je ostao nem, nikad nas više nije vodio na plažu, a kad bi ga neko nešto upitao, jednostavno nije mogao da mu odgovori – iz usta mu je izlazilo samo neko čudno mumlanje i krkljanje, ali ne i prave reči. Gde ga sve nisu vodili moj otac i stričevi: prvo ovde, u malu ambulantu gde su ga znali kao Karla sa ženom Nedjeljkom, Nedom iz Jugoslavije. Prvo pitanje medicinske sestre za mog oca bilo je: „Da mu mafija nije nešto uradila?” Pošto je odgovor bio odričan, jedini lekar u ambulanti nije imao drugo objašnjenje za to što mi je deda prestao da govori, nego je tek tako samo rekao: „Prepao se, proći će, treba mu samo vremena.” Međutim, kad je to „vreme” prošlo, čitavih godinu dana nakon Margeritinog davljenja sa srećnim završetkom, stric Mario koji je živeo u Trstu dedi je poslao kartu za brod, da dođe u taj grad da bi ga on odveo najboljem tamošnjem lekaru. „Amerikanac je”, pisao je moj stric, „on će sigurno znati šta treba da se radi.” Deda je otišao u Trst, sâm, nenavikao da s nekim putuje. To mu je bilo prvo putovanje posle rata, a moju baku, iako je i sama htela da obiđe sina u Trstu, ipak je na kraju uhvatio nekakav strah, pa je ostala kod kuće. Lomila je prste ispod kecelje dok je čekala da

se osuši pasta prosuta po belom čaršavu u jedinoj praznoj sobi koju smo u kući imali, onoj koja je ostala iza strica Marija. Ali ni u Trstu nije bilo leka za dedin muk, pa ga je stric Mario poslao u Rim kod svog mlađeg brata, strica Luke. Stric Luka je našeg dedu vodao od lekara do lekara, od bolnice do bolnice. Svi su mu govorili isto: „Uplašio se i ostao nem, treba mu vremena da prevaziđe strah, a onda će ponovo progovoriti.” Samo je jedna medicinska sestra iz predgrađa Rima, nekadašnja stranka u advokatskoj kancelariji strica Luke, njega odvela na stranu i rekla mu: „Znate da ja nisam odavde, ali znam kako se isteruje strah: uzme se sekira, a onaj koji se prepao sedne na kućni prag licem okrenut napolje. Onda domaćin kuće uzme sekiru i zamahne nad pragom, tik uz telo bolesnika, i kaže 'strah nek izađe iz ovog doma, bez straha nek je čovek doveka' i tako po tri puta sa obe strane bolesnika, a jednom i nad njegovom glavom, u vazduh, i da vidite kako će da mu prođe strah.” Tako je ona rekla stricu Luki da će deda Karlo progovoriti kao što je i ranije govorio: „Tako rade u mom kraju, a kod vas ne znam, ali što ne biste probali, ništa vas ne košta.” Stric Luka je u dedino koferče ugurao list papira na kojem je ispisao savet medicinske sestre, uz P.S.: „Majko, možda se i ti razumeš u ovakve stvari, sestra je doseljenica iz Jugoslavije.”

Ajme, Nedo, kod nas u Splitu nije postojao takav običaj, ali sam ja za njega čula. Jako davno, u mladosti sam čitala jednu knjigu sa narodnim pričama iz Kraljevine Jugoslavije. U jednoj od njih naletela sam na tako nešto i toliko me je uznemirilo da sam čitavu noć mislila na tu priču: navodno se neka snajka koja je došla u kuću svog muža mnogo plašila njegove sestre koja je bila zla, pa joj je jednog dana muž sekirom posekao strah na kućnom pragu. I od tada su ona i njena zaova postale kao sestre, samo što je uskoro zaova otišla iz kuće, jer se i sama udala. I kad sam pročitala savet medicinske sestre iz bolnice u Rimu, setila sam se toga i rekoh sebi da bi trebalo i mi to da pokušamo, ali tvoj deda nije hteo ni da čuje da mu se na takav način isteruje strah. Samo bi odmahnuo glavom i pobegao iz sobe. Sve mi se čini da bi za njega bilo poražavajuće da mu najednom sin

postane domaćin kuće, pored živog roditelja, „u inat”, kako kaže tvoja majka. Mislio je da je ja ne čujem i nije dozvolio da izvedemo taj obred iako se meni činilo da je to za njega jedini spas. Milovala sam ga po glavi, a on je čuteći gurao moju ruku, nije hteo ni nežnost ni pomoć. Niko od nas nije se osmelio da ga natera da legne na kućni prag i da mu sekirom odseče strah zbog kojeg je ostao nem. Umro je u snu dve godine kasnije, ti si već imala osam godina, a Margerita pet, a da nije progovorio sva ta dvadeset i četiri meseca. Vegetirao je u našem bračnom krevetu, u stolici za ljuljanje na balkonu, ovde ispod drveta za stolom i u fotelji u dnevnoj sobi, buljeći otvorenih usta u televizor kao da u nekom trenutku hoće nešto da mi kaže, a ne može. Nije mi rekao ništa pre nego što je umro. Ništa. Otišao je nem, a meni je ostavio bezbroj neizgovorenih reči.

17. septembar 1996, Kastelamare del Golfo

Baba Nedjeljka, pa deda Karlo se jednostavno nije probudio onog jutra kada je nakon skoro trideset godina od drugog putovanja u Split trebalo ponovo tamo da putuješ. Sećam se, bila je 1996. godina, zato što sam te godine krenula u drugi razred, a Margerita je još uvek bila kod kuće. Čuvali ste je ti i deda, a kad bih se vratila iz škole, pravile smo aviončiće od listova *La Sicilije* i puštale ih po celoj kući, po sto puta zavirujući u fioku u vašoj sobi gde si kao dragulj u kutiji tapaciranoj svilom čuvala avionsku kartu koju su ti kupili tata i stričevi da bi mogla da putuješ u Split. Kasnije si mi pričala da si odlučila da to uradiš upravo te 1996. godine, zato što je RAI izvestila da su u bivšoj Jugoslaviji okončana sva ratna dejstva, da se više ne puca, i da su u Hrvatskoj oni koji su se borili dobili naziv „branitelji”, dok je rat koji se netom završio nazvan „domovinskim”. Rekla si mi da su u udarnim vestima na nekoliko sekundi prikazali predsednika Hrvatske kako u rukama drži zakon o pravima hrvatskih branitelja, a ti si se osetila čudno, kao da je on tebi lično nešto uradio. Ne sećam se tih vesti na TV-u, Margerita i ja smo tada sigurno imale pametnija posla